

Deel II

Authenticiteit van Luba-beelden met langwerpige gezichten

In het vorig nummer van Tribale kunst werden een aantal vragen opgeroepen over de beroemde beelden die het werk zouden zijn van de Meester van Buli. Gaat het inderdaad om werk van één enkele snijder, zijn er meerdere snijders en is er misschien zelfs een atelier?

En misschien nog belangrijker: zijn de beelden, voornamelijk kariatide stoelen, gemaakt als regalia voor koningen of werden ze in opdracht geproduceerd voor de westerse markten of wellicht beide?

Er werd gewezen op de grote gelijkenissen tussen de verschillende beelden, de afwezigheid van gebruikssporen, de aanwijzingen in de notities van verzamelaars...

In dit tweede deel wordt verder op nog enkele andere aspecten ingegaan.

* Jef Verbinnen was na een wetenschappelijke opleiding werkzaam in de electriciteitssector. Als hobby tekent en schildert hij de menselijke figuur. Zijn aanvankelijke interesse voor Europese volkskunst is ten gevolge het veelvuldig reizen geëvolueerd naar een interesse voor tribale kunst. Sinds bijna veertig jaar verzamelt hij objecten uit Afrika en Azië, oude keramiek, etnische juwelen, kralen en etnische textielen...

Detail van de kariatide stoel van Bombeeck, die in 2010 voor bijna 5,5 miljoen euro bij Sotheby's geveild werd.

Images Courtesy of Sotheby's

De nalatenschap van Frans M. Olbrechts: één Buli-stijl, één Buli-meester

Kort na de grote Antwerpse Congo-Kunst tentoonstelling van 1937 verklaarde Frans M. Olbrechts dat de stijl van Luba-beelden met langwerpige gezichten (Buli-stijl) geen regionale substijl was, maar wel een unieke, autonome stijl die slechts gebruikt werd door één enkele beeldhouwer/atelier. Deze unieke beeldhouwer/atelier wordt de meester van Buli genoemd. Figuur 1 en 2 tonen enkele sculpturen van de meester van Buli.

Verkeerdelijk legde Frans Olbrechts een éénduidig verband tussen de Buli-stijl en een beeldhouwer in plaats van een éénduidig verband te leggen tussen de Buli-stijl en de door hem bestudeerde sculpturen van die beeldhouwer. Hij baseerde zijn concept op de analyse van enkele gekende sculpturen in Buli-stijl waaronder twee enkelvoudige kariatide stoelen, die getoond werden op de tentoonstelling. Mede door het gevolg van het door Olbrechts gelegde rechtstreekse verband tussen stijl en beeldhouwer zijn sculpturen in de Buli-stijl steeds het onderwerp geweest van vele controversiële discussies en artikelen over auteurschap en oorsprong.

Frans M. Olbrechts was professor in etnologie en primitieve kunst aan de universiteit van Gent in België. Hij was directeur van het Africa Museum van Tervuren van 1947 tot zijn dood in 1958. Zijn boek 'Plastiek van Kongo' geeft een duidelijk inzicht over zijn methoden van stijlanalyse van Congolese sculpturen. Zijn werk is zeer verdienstelijk en hij is nog steeds internationaal gekend en gewaardeerd.

Eén Buli-stijl, maar diversificatie van het auteurschap

Vele Afrikaanse voorwerpen zijn door kolonialen verzameld gedurende de eerste helft van de 20ste eeuw. De kolonialen verbleven dikwijls gedurende vele jaren in Afrika, wat soms resulteerde in speciale vriendschapsbanden met de lokale bevolking. Dankzij

die wederzijdse verbondenheid hadden de kolonialen soms toegang tot authentieke voorwerpen. Bij het einde van de koloniale periode werden deze voorwerpen dikwijls geëxporteerd naar westerse landen en kwamen geleidelijk beschikbaar op de westerse markt.

Met behulp van enkele voorbeelden zal worden aangetoond dat er eind 19de en begin 20ste eeuw, naast de Buli-stijl beelden van de meester, nog andere beelden in dezelfde stijl werden gemaakt door onbekende Luba-beeldhouwers. De hypothese en het concept van Olbrechts, namelijk 'één Buli-stijl, één Buli meester' wordt hierdoor weerlegd.

1. Het beeld door luitenant F. Miot verzameld tijdens de 4de anti slavernij campagne in 1894 wordt aan de meester van Buli toegekend. Het beeld bevindt zich momenteel in privébezit in de Verenigde Staten. Een foto van het beeld is te vinden in het boek *Luba – aan de bronnen van de Zaïre* van François Neyt, p.31. Het is het enige beeld van de meester van een gehurkte figuur. De vormgeving en de esthetische kwaliteiten van het beeld zijn minderwaardig in vergelijking met zijn andere werk, vooral als men het vergelijkt met het knielende beeld met de schaal van het Africa Museum van Tervuren (Fig. 3).

Het beeld van Miot heeft heel wat gebreken.

- Er is een onbalans in de verhoudingen. De armen zijn te dik en de voeten zijn te klein. De kleine voeten geven het beeld een onstabiel aanzicht.
- Het beeld heeft een onnatuurlijke houding ten gevolge een verkeerde en eigenaardige buiging van de rug.
- Een persoon met beide voeten plat op de grond kan onmogelijk de uitgebeelde positie innemen.
- De bruine kleur van het beeld komt niet overeen met de niet gekleurde of de zwart-

Figuur 1 en 2: Twee kariatide stoelen van de meester.

Links fig. 1 met rechtopstaande vrouw
foto Metropolitan Museum of Art

Rechts fig. 2 met geknielde vrouw
foto Wikimedia Daderot: Tervuren tentoonstelling
2013

Figuur 3: Geknielde vrouw met schaal van het AfricaMuseum van Tervuren (h 46 cm).

Foto AfricaMuseum Tervuren

Figuur 4. Gehurkte schaaldraagster van een onbekende beeldhouwer (h 49 cm).

Foto auteur

Figuur 5. Een voorouderbeeld dat wel kenmerken van de meester van Buli heeft, maar dat toch aan een onbekende beeldhouwer moet worden toegeschreven. Het beeld wordt beschreven door F. Neyt in *La grande statuaire Hemba du Zaire* (1977).

Foto Etnologisch Museum Berlin

Figuur 6. Het beeld van Dr. J. Dierickx, gemaakt door een onbekende beeldhouwer.

Het beeld bezit heel wat esthetische kwaliteiten en het aangezicht toont oprechte emoties

kleurige andere beelden van de meester.

- Gezien de duidelijk aanwezige lijn in de nekstreek is er een vermoeden dat het beeld uit twee delen is samengesteld.

Ten gevolge de talrijke onvolkomenheden is het onwaarschijnlijk dat de meester van Buli de maker is van het beeld en moet het beeld eerder worden toegeschreven aan een minder getalenteerde, onbekende Luba-beeldhouwer.

2. Het beeld van figuur 4 heeft duidelijk alle Buli-stijl kenmerken, maar is gemaakt door een onbekende Luba-beeldhouwer. Het beeld bezit heel wat esthetische kwaliteiten en via de expressiviteit van het aangezicht worden oprechte emoties getoond. Het werd verzameld door de koloniaal J. Laermans in de Luba-streek omstreeks 1950.

3. Het voorouderbeeld van figuur 5 bezit kenmerken waardoor het aan de meester van Buli kan toegeschreven worden, maar het bezit ook tal van karakteristieken die niet overeenstemmen met de werkwijze van de meester. Het is waarschijnlijk gemaakt door een onbekende Luba-beeldhouwer.

4. Het beeld getoond in figuur 6 in Buli-stijl werd door de koloniaal Dr. J. Dierickx verkregen van een Afrikaanse collega, die verpleger was in Kabalo in de Buli-streek juist na de Tweede Wereldoorlog. Dr. Dierickx heeft gedurende vele jaren gewoond en gewerkt in Manono, een stadje in dezelfde streek. Het beeld is gemaakt door een onbekende Luba-beeldhouwer en de technische uitvoering ervan is uitzonderlijk. Het beeld is volledig in balans, niettegenstaande de moeilijkheidsgraad van het beeldhouwen van figuren in een gehurkte positie. Het is versierd met kralen die dateren uit de 19de eeuw. Het vertoont weinig sporen van gebruik, maar toch is er een vermoeden dat ook het beeld uit die periode dateert.

De grote Congo-Kunst tentoonstelling in Antwerpen in 1937: kritische beschouwingen

Tijdens de tentoonstelling werden naast elkaar twee, bijna identieke enkelvoudige kariatide stoelen getoond met figuren in maagdelijk okerkleurig hout met zwart haar en zwarte diadeem, beiden van de meester van Buli (catalogoog nr. 716 en nr. 717) (Fig. 7 en 8, pag. 61). De eerste stoel kwam van de verzameling van Bombeeck. De tweede kwam van de verzameling van Dr. L. Bertrand.

De gelijkenissen tussen de twee voorwerpen is bijna volledig. Op bladzijde 74 van zijn boek *'Plastiek van Kongo'* zegt Olbrechts zelfs dat het de twee enige Buli-stijl sculpturen zijn die aan de voorzijde van het bovenste dijbeen drie kleine identieke horizontale scarificatielijntjes vertonen.

Bombeeck werkte in Afrika gedurende de periode 1896-1911 en hij verbleef in de Luba-streek tussen 1909 en 1911. In 1937 maakte hij deel uit van de Brusselse burgerij en hij was gekend voor zijn Afrikaanse verzameling. In 1899 heeft hij zijn Buli-stoel naar België gebracht of verzonden, duidelijk op een tijdstip voor dat hij in de Luba-streek werkte.

Bertrand was een verzamelaar van Afrikaanse kunst en hij was voorzitter van de Royal Club Africain d'Anvers.

Bertrand was ook lid van het beschermcomité van de Antwerpse tentoonstelling. Er is geen enkel bewijs dat

Bertrand ooit in Congo is geweest.

Frans M. Olbrechts was de curator en hoofdorganisator van de tentoonstelling. Olbrechts, Bombeeck en Bertrand moeten elkaar gekend hebben ten gevolge hun betrokkenheid bij de tentoonstelling en ten gevolge hun gemeenschappelijke interesse in Afrikaanse kunst. Vergeet niet dat Olbrechts zijn concept van een unieke, langwerpige gezichten-stijl baseerde op de morfologie van enkele gekende objecten, waaronder de twee kariatide stoelen van de tentoonstelling.

Het subtiele verband tussen de kariatide stoelen van Bombeeck en Bertrand

In dit stadium moeten er twee belangrijke vragen beantwoord worden

1. Hoe, waar en wanneer heeft Bertrand zijn kariatide stoel bekomen, die praktisch een exacte copy is van de stoel van Bombeeck? Waarom heeft Olbrechts deze vragen niet gesteld aan Bertrand?

2. Waarom heeft Olbrechts geen bijkomende informatie gevraagd over de oorsprong en omstandigheden van het verzamelen van de stoel van Bombeeck?

Tot op heden is de enige informatie die beschikbaar is over de stoel van Bombeeck het feit dat hij behoorde tot de Bombeeck-verzameling en dat de datum van collectie ergens gelegen is tussen 1896 en 1899. Over de oorsprong van de stoel van Bertrand is niets bekend. Bertrand heeft zijn stoel achteraf geschonken aan het museum van Afrika in Tervuren.

Het meest voor de hand liggende antwoord op beide vragen is, gezien het bijna identiek zijn van beide stoelen, dat Bombeeck in Afrika gelijktijdig twee stoelen heeft gekocht en dat hij één van beide stoelen verkocht of gegeven heeft aan L. Bertrand. Het is bijna ondenkbaar dat Bombeeck geen enkele informatie over de stoel aan Olbrechts heeft gegeven. Olbrechts als een gepassioneerd en beroepsmatig etnoloog moet naar deze informatie gevraagd hebben. Aangezien noch Olbrechts noch Bombeeck de verzamelomstandigheden ooit heeft verduidelijkt of vermeld moeten we besluiten dat deze verzamelomstandigheden misschien niet diegene waren die Olbrechts had gewenst. Waarschijnlijk kocht Bombeeck de Buli-stijl kariatide stoelen van een beeldhouwer/verkoper (de meester van Buli?) wiens enige intentie was zijn objecten te verkopen aan iedereen die ervoor wilde betalen.

Hoe kon Olbrechts zijn theorie over een unieke meester met een unieke stijl baseren op niet authentieke objecten die voor iedereen te koop waren in Congo. Voor dit concept had hij authentieke sacrale regalia nodig!

Sotheby's openbare veiling van 30 november 2010

De kariatide stoel van Bombeeck werd verkocht via de Oceanië en Afrika kunstveiling van Sotheby's op 30 november 2010 voor bijna 5,5 miljoen Euro. De enige informatie over de Afrikaanse origine van het beeld was het hiervoor vermelde feit dat de stoel tot de collectie van Bombeeck behoorde, dat de datum van verzamelen zich ergens tussen 1897 en 1899 situeerde en dat het beeld waarschijnlijk in België werd geïmporteerd in 1899. Naast heel wat publiciteit gaven de etnische experten van Sotheby's algemene informatie over Luba-gebruiken en -heersers, die meestal van F. Neyt afkomstig was. Sotheby's legde de nadruk op de grote gelijkenissen tussen de stoel van Bombeeck en andere stoelen van de meester. Sotheby's prees de kwaliteiten en de authenticiteit van het beeld ondermeer gebaseerd op het feit dat de morfologie en elk fysisch en esthetisch aspect ervan vergelijkbaar was of hetzelfde was als een bestaand museumbeeld. Het museumbeeld was het beeld door Bertrand aan het Africa Museum van Tervuren geschonken 60 jaar geleden! De Sotheby's specialisten wisten waarschijnlijk niet dat met een relatief hoge graad van zekerheid beide objecten verkregen waren door dezelfde persoon, op hetzelfde ogenblik, op dezelfde plaats van dezelfde beeldhouwer/verkoper.

Het is te hopen dat, na de veiling bij Sotheby's, de erfgenamen van Bertrand niet al te gefrustreerd waren bij het horen van de prijs die betaald werd voor een identieke stoel als diegene die hun voorouder als een gift geschonken had aan het Africa Museum van Tervuren wiens directeur op het ogenblik van de gift F. Olbrechts was.

Besluiten

Er is een redelijke kans dat de oorsprong van de langwerpige gezichten-stijl ergens ver in het verleden ligt. Misschien evolueerde de originele 'archaische' stijl in de loop der tijd om zijn hoogtepunt te bereiken bij

Stoel met knielende vrouw als kariatide. (Baluba).
nr. 716 *Verz. H. Bombeeck, Brussel.*

Figuur 7 en 8. Uit de catalogus van de Congo-Kunst tentoonstelling in 1937 in Antwerpen, links de kariatide stoel van Bombeeck (fig. 7) en onder die van Bertrand (fig. 8).

Stoel met knielende vrouw als kariatide. (Baluba).
nr. 717 *Verz. Dr. L. Bertrand, Antwerpen.*

Het is dikwijls zeer moeilijk om de authenticiteit van etnische voorwerpen feilloos vast te stellen

het einde van de 19de eeuw. Het feit dat de stijl op dat ogenblik esthetisch en technisch op zijn hoogtepunt was en de reden van zijn economisch succes bij westerlingen is het gevolg van een combinatie van gunstige omstandigheden

- De aanwezigheid van een heel getalenteerde beeldhouwer of een groep van beeldhouwers van hetzelfde atelier (meester van Buli).
- De beeldhouwer moet ten minste authentieke sculpturen hebben gezien geïnspireerd op de originele ‘archaische’ stijl.
- De beeldhouwer moet de esthetische voorkeuren gekend hebben van zijn westerse klanten en hij heeft er mee rekening gehouden bij het maken van zijn beelden.
- De aanwezigheid van de eerste westerse klanten bij het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw was een feit.

De meeste van de Buli-stijl sculpturen kwamen via reizigers en koloniale in private collecties en in musea in Europa, Amerika en Afrika. De mogelijkheid bestaat zelfs dat, in het begin van de 20ste eeuw, kleine verkooppunten bestonden van bij elkaar gebrachte etnische voorwerpen in de nabijheid van plaatsen waar westerse mensen regelmatig passeerden. Misschien zijn sommige objecten via die weg in Europa of Amerika geraakt.

De meerderheid van de Buli-stijl sculpturen, die aan de meester zijn toegekend, hebben een Afrikaanse oorsprong die totaal onbekend is, waarschijnlijk omdat de originele verzamelaars de oorsprong wensten geheim te houden. Er zijn weinig verzamelaars die willen toegeven dat hun favoriet verzamelobject aanvankelijk in Afrika is verkregen van een beeldhouwer of verkoper die zijn objecten aan toevallig voorbijkomende westerlingen verkocht. In bijna alle gevallen zal de huidige eigenaar dit niet weten en kan hij dit ook niet weten.

De Belg Marc Felix, die lang verzamelaar en handelaar is geweest in etnische voorwerpen en die een internationale reputatie als

Afrika-kenner heeft opgebouwd, bezit een kariatide stoel in Buli-stijl. Kent hij de juiste afkomst ervan?

Als men de definitie van een authentiek etnisch object zoals gedefinieerd in het eerste deel van dit artikel in gedachten houdt, dan moet er de nadruk opgelegd worden dat objecten, die voor de westerse markt zijn gemaakt en nooit in een Afrikaanse omgeving zijn gebruikt, niet kunnen beschouwd worden als authentiek. Om die reden zijn de meeste Buli-stijl beelden niet authentiek.

Het is dikwijls zeer moeilijk, soms zelfs onmogelijk, om het onderscheid te maken tussen authentieke en niet authentieke etnische voorwerpen. Iedereen, ook de schrijver van dit artikel, die zich met deze problematiek bezighoudt, heeft zich reeds vergist en zal zich in de toekomst nog vergissen. Eén van de redenen is de commerciële vindrijkheid van de Afrikanen wiens creativiteit daarenboven eindeloos is. Westerlingen hebben dit duidelijk tot hun eigen schande en schade ervaren vanaf de eerste dagen van de kolonisatie.

jefverbinnen@yahoo.com

Literatuur

- Anonymus.** (1937). *Tentoonstelling van Kongo-kunst (catalogus)*. Antwerpen: Antwerpse Propagandaweken
- Grunne, B. de** (red.) (2001). *Mains des maîtres – A la découverte des sculpteurs d’Afrique*. Bruxelles: Espace culturel BBL
- Olbrechts, F.M.** (1946). *Plastiek van Kongo*. Rijkvoorsel: N.V. Standaard-Boekhandel
- Piret, C-H.** (1996). *Essai de catalogue raisonné*. In: *Tribal Arts nr. 10 été 1996*
- Vogel, S.** (1980). *The Buli Master and Other Hands*. In: *Art in America jan. 1980*

Internet, geraadpleegd april 2022

- Gossiaux, P.** (2006). *Les maîtres de Buli – Esthétique et Ethno-histoire*. <https://www.africarte.it/anthropology/gossiaux/AnthroposysBuli.htm>
- Sotheby’s.** (2010). *A masterpiece of the ‘Master of Buli’. Luba caryatide stool from Harry Bombeeck (lot 97)*. Promotional Article on Sotheby’s website 2010